

Milan Lovenjak

**RIMSKA
VOJAŠKA DIPLOMA
Z VIČAVE NA PTUJU**

Univerza v Ljubljani
**FILOZOFSKA
FAKULTETA**

Ljubljana 2019

RIMSKA VOJAŠKA DIPLOMA Z VIČAVE NA PTUJU

Besedila, prevodi in izbor: Milan Lovenjak.

Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani.

Programska skupina Slovenska zgodovina.

V sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Ptuj - Ormož (PMPO; Mojca Vomer Gojkovič, Aleksandra Nestorović) in Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije – ZVKDS Center za preventivno arheologijo (Evgen Lazar, Maja Janežič).

Oblikovanje: Žiga Valetič

Lektoriranje: Aleksandra Repe

Tisk: Filozofska fakulteta

Ljubljana, december 2019

Prva izdaja

Naklada: 100

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
(zanjo Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete).

Izdal: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in
Raziskovalni program Slovenska zgodovina.

Izid knjige je finančno podprla: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije;
Raziskovalni program Slovenska zgodovina (P6-0235) je sofinancirala Javna agencija za
raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Facebook: <https://www.facebook.com/Slovenskazgodovina>

Youtube: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLRtNtrQJTHOx3ARCzrQDesA7HzI2VAZvD>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

904(497.4Ptuj)«652»

LOVENJAK, Milan

Rimska vojaška diploma z Vičave na Ptuj / [besedila, prevodi in izbor]

Milan Lovenjak. - 1. izd. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019

ISBN 978-961-06-0287-3

COBISS.SI-ID 303277056

Ob 1950-letnici vojaškega posveta v Petovioni
in 100-letnici Filozofske fakultete in Oddelka za zgodovino

Kazalo

Prisotnost rimske vojske na Ptuju | 5

Rimska vojaška diploma z Vičave na Ptuju | 10

Kaj so rimske vojaške diplome? | 18

Tacitovo poročilo o posvetu poveljnikov
panonskih legij avgusta 69 v Petovioni | 21

Napisi Marka Valerija Maksimijana iz Petovione | 24

Vojaška diploma iz korita reke
Save pri kraju Slavonski Šamac | 27

Das römische Militärdiplom von Vičava in Ptuj (*Poetovio*) | 32

Literatura | 36

Kmalu po rimski zasedbi v zadnjih desetletjih 1. stol. pr. Kr. je na prostoru današnjega Ptuja nastal legijski tabor. V njem je bila najprej nameščena 8. Avgustova legija (*legio VIII Augusta*), ki je prispela v času velikega panonsko-dalmatinskega upora (6–9 po Kr.). O njeni prisotnosti na Ptuju pričajo trije napisi aktivnih vojakov in en veteranski. Sredi 1. stoletja je to legijo zamenjala 13. Dvojna (*legio XIII Gemina*), ki je prišla iz Vindonise v Švici. Poleg napisov njenih vojakov in veteranov je bilo na Ptuju odkritih tudi več opek z njenim žigom (*LEG(ionis) XIII GE(minae)*), ki kažejo na nje-no intenzivno gospodarsko in gradbeno dejavnost. Odkrili so jih tudi na opekah, iz katerih je bil zgrajen vodovod iz ok. 20 km oddaljenega Frama.

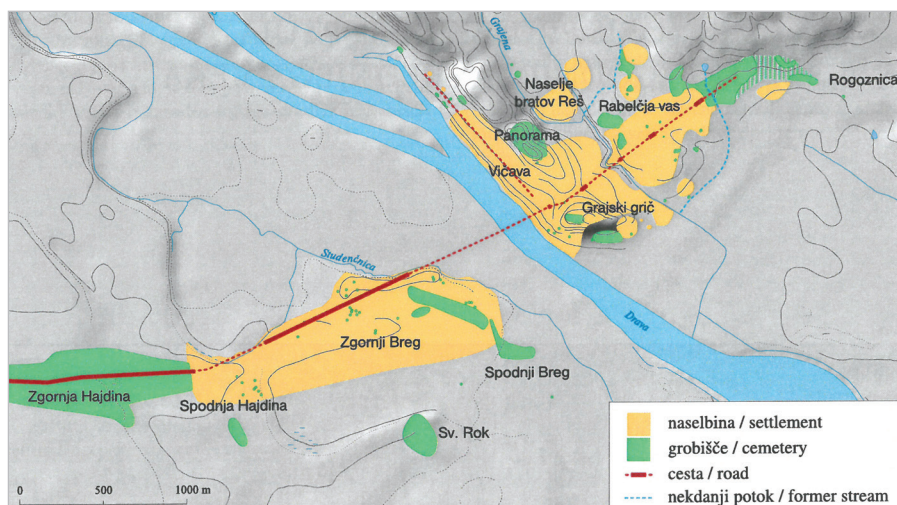
Kot poroča Tacit, je avgusta leta 69 v zimskem taboru 13. Dvojne legije v Petovionii potekal posvet poveljnikov panonskih legij, na katerem so kot novega cesarja podprli Vespazijana. Posvet je vodil legat VII. Galbove legije iz Karnunta (dan. Petronell na Donavi) Antonij Prim, ki se je z odločnim nastopom zavzel za takojšnji pohod v Italijo. Tam so potem enote pod njegovim poveljstvom po več zaporednih zmagah državljansko vojno odločile v Vepazijanovo korist.

Na začetku 2. stoletja je bila 13. Dvojna legija predstavljena v Vindobono (dan. Dunaj), legijski tabor pa opuščen. Po odhodu legije je Trajan povzdignil rimsko naselbino ob Dravi v kolonijo z imenom *Colonia Ulpia Traiana Poetovio*, sledilo je priseljevanje italških kolonistov in vojaških veteranov. Z napisov vemo, da so ob častnem odpustu (*honestia missio*) legijski veterani prejeli odpravnino v denarju (*missio nummaria*) ali zemljiščih (*missio agraria*). Ker je na enem omenjena druga taka delitev (*missio agraria secunda*), vemo, da sta bili vsaj dve.

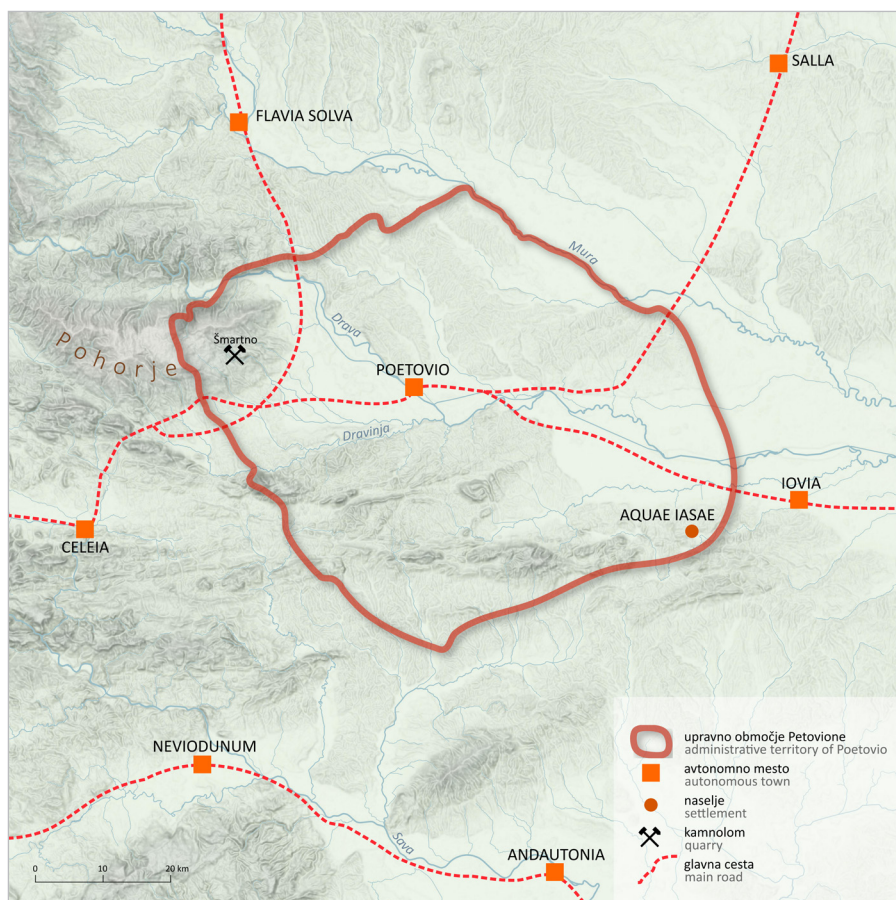
Poleg pripadnikov obeh legij, ki sta bili več desetletij nameščeni v Petovionii, se na napisih omenjajo tudi vojaki ali veterani drugih vojaških enot. Zaradi strateške lege na oskrbovalni poti legij na donavski meji je bila prisotnost manjših vojaških enot ob prehodu čez Dravo potrebna tudi pozneje, še posebej v obdobju markomanskih vojn v drugi polovici 2. stoletja. V takratnih spopadih z barbari in drugih vojaških akcijah pod cesarjema Markom Avrelijem in Komodom se je posebej odlikoval Mark

Valerij Maksimijan, vitez po rodu iz Petovione, ki je po uspešni oficirski karieri postal senator – kot prvi znan iz panonskega prostora. Njemu posvečen napis iz Diane Veteranov (dan. Zana v Alžiriji) našteva vse njegove civilne in vojaške službe, prav tako tudi odlikovanja, ki sta mu jih podelila oba omenjena cesarja. V zadnjem delu tega napisa je navedeno, da je z oddelki 2. Pomožne legije prezimil v Levgaricioni, o čemer priča tudi posvetilni napis boginji Viktoriji, vklesan v živo skalo v Trenčinu na Slovaškem, globoko nad rimsko severno mejo na Donavi.

Večja prisotnost vojaških enot je na območju Ptuja dokumentirana tudi v obdobju t. i. vojaških cesarjev v sredini in drugi polovici 3. stoletja. Pod cesarjem Galijenom, ki je vladal v letih od 253 do 268, so bili v Petovioni nameščeni tudi močni oddelki dačanskih legij, 13. Dvojne in 5. Makedonske, ki so posvetili več spomenikov 3. petovionskega mitreja na Zgornjem Bregu. Kot posvetitelji napisov raznim božastvom, v prvi vrsti Jupitra, nastopajo na petovionskih napisih tudi pripadniki raznih drugih vojaških enot, ki so se za krajši ali daljši čas ustavili v Petovioni. O prisotnosti rimske vojske na območju Ptuja pričajo tudi številne najdbe orožja in vojaške opreme.

SLIKA 1: Obseg rimskodobne poselitve (ZRC SAZU Inštitut za arheologijo).

SLIKA 2: Zemljevid mestnega ozemlja Petovione (Vida Bitenc, PMPO).

SLIKA 3: Nagrobna stela za častno odpuščenega vojaka 8. Avgustove legije (PMPO RL 945; Foto: Tomaž Lauko).

-----] / missic(io) [mil(iti) leg(ionis)] / VIII Aug(ustae) / here(des) posier(unt).

... častno odpuščenemu vojaku 8. Avgustove legije, so postavili dediči.

SLIKA 4: Nagrobna stela za Marka Petronija Klasika, stotnika 8. Avgustove legije (PMPO RL 945; Foto: Tomaž Lauko).

*M(arcus) Petronius / M(arci) f(ilius)
Arn(iensis) Classi/cus Marrucinus /
(centurio) leg(ionis) VIII Aug(ustae)
/ hic est crematus / ossa relata domi. /
P(ublius) frater et con/lega posui(t).*

Mark Petronij Klasik, Markov sin, iz volnega okrožja Arnienze, Marucinec, stotnik 8. Avgustove legije je bil tu sežgan, kosti so bile prenesene domov. Publij, brat in kolega, je dal postaviti (ta spomenik).

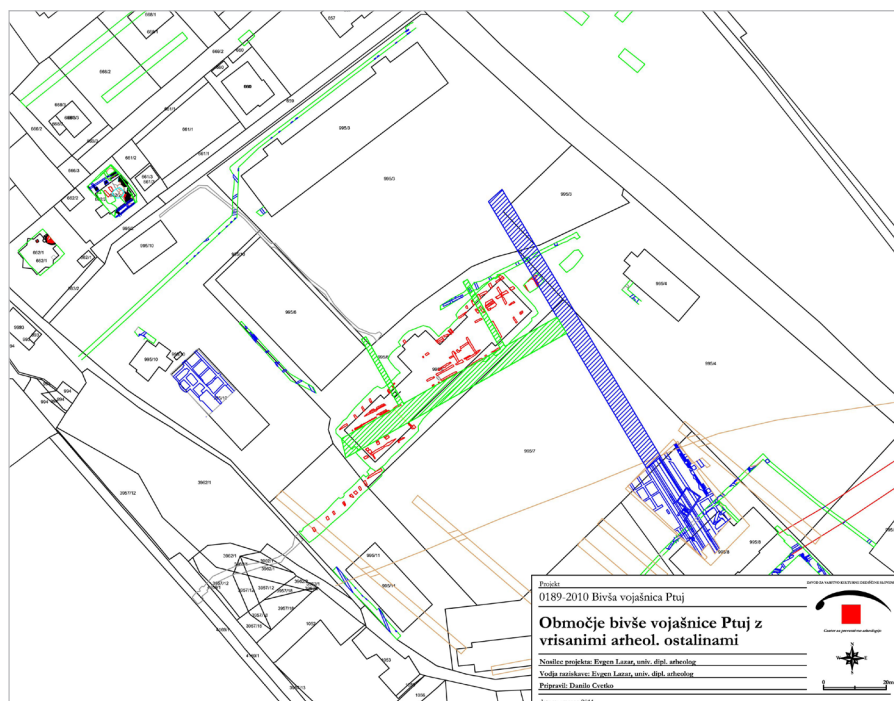

SLIKA 5: Nagrobna stela Gaja Kornelija Prokula, vojaka 13. dvojne legije (PMPO RL 56; Foto: Tomaž Lauko).

C(aius) Cornelius / C(ai) f(ilius) Pollia Proculus / Regio mil(es) leg(ionis) XIII / gem(inae) an(norum) XXX stip(endiorum) XII / benefici(a)rius / tribuni / h(ic) s(itus) e(st). H(eres) p(osuit)

Gaj Kornelij Prokul, Gajev sin, iz Regione, vojak 13. Dvojne legije, po 30 letih vojaške službe, po dvanajstih letih služenja kot tribunov beneficiarij, je bil tukaj pokopan. Postavil dedič.

Ob zaščitnih arheoloških izkopavanjih Centra za preventivno arheologijo (ZVKDS) na prostoru nekdanje vojašnice na Vičavi na Ptuj, v neposredni bližini domnevnega petovionskega foruma, je bil leta 2011 v plasteh, datiranih od konca 1. do sredine 2. stoletja (faza 3, SE 1259), odkrit kos bronaste plošče z ostanki petih vrstic napisa, ki kaže na to, da gre za odlomek rimske vojaške diplome.

SLIKA 6: Območje bivše vojašnice Ptuj z aheološkimi ostalinami (ZVKDS CPA).

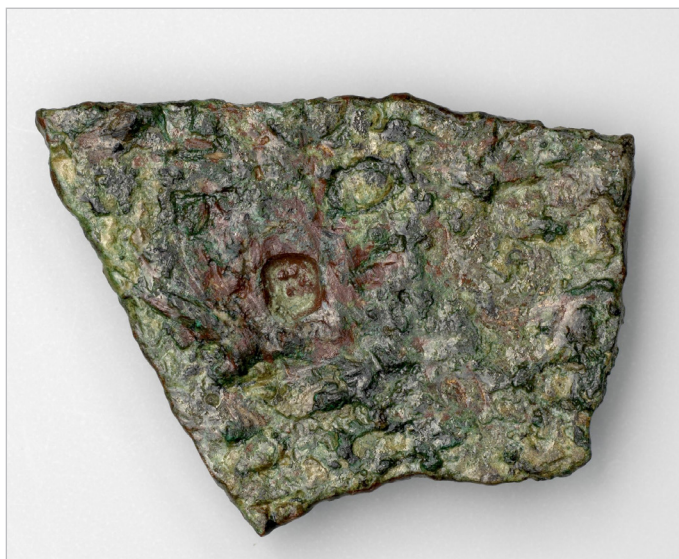

SLIKA 7: Območje bivše vojašnice Ptuj z aheološkimi ostalinami in označnim najdiščem diplome (ZVKDS CPA).

Plošča je nepravilne romboidne oblike in odlomljena na vseh štirih stranicah. Zaradi močne preperelosti so črke razpoznavne le na eni ploskvi, medtem ko jih je na drugi mogoče le slutiti. Stran z ohranjenimi črkami predstavlja bodisi zunanjo stran prve od dveh plošč, ki sta sestavljali diplomu, ali pa notranjo stran prve ali druge, saj je tu besedilo potekalo prek obeh. Točnejša opredelitev mesta ohranjenega besedila je odvisna od dolžine predhodnega besedila s titulaturo cesarja, ki je verjetno obsegala dve ali tri vrstice, in imen naštetih enot, ki jih ni mogoče natančneje določiti. Največja širina plošče znaša 4,3 cm, največja višina 3,5 cm, debelina ok. 0,2 cm, teža pa 14 g. Višina črk varira med 0,4 in 0,5 cm.

SLIKA 8: Vojaška diploma z Vičave na Ptuj, stran A
(PMPO; Foto: Tomaž Lauko).

SLIKA 8: Vojaška diploma z Vičave na Ptuj, stran B
(PMPO; Foto: Tomaž Lauko).

Razbrati in deloma dopolniti je mogoče naslednje besedilo:

]M VETERAN[
]VB IVLIO CAND[
]NESTA MISSI[
]ITATEM DED[

5]C HABVISSE[

[Imp. Caes(ar) --- / equitibus et peditibus qui militant in alis --- et cohortibus --- quae / apellantur --- et --- -u]m vetera[na et --- et quae sunt in / Moesia Superiore s]ub Iulio Cand[ido stipendiis / emeritis dimissis ho]nesta miss[i]one ipsis liberis / posterisque eorum civ]itatem ded[it et conubium / cum uxoribus quas tun]c habuisse[nt cum est / civitas iis data aut si qui caelibes essent cum / iis quas postea duxissent, dum taxat singuli / singulas. -----]

Prevod dopolnjenega besedila:

Imperator Cezar ... je podelil konjenikom in pešakom, ki služijo v (število) alah in (število) kohortah, ki se imenujejo ... in ... (z vzdevkom) veteranska ... in ki so nameščene v Zgornji Meziji pod poveljstvom Julija Kandida, po 25 ali več letih službe, častno odpuščenim, katerih imena so zapisana spodaj, njim samim, njihovim otrokom in potomcem, državljanstvo in pravico do sklenitve polnopravne zakonske zveze (*conubium*) z ženami, ki so jih imeli takrat, ko jim je bilo državljanstvo podeljeno, ali če so bili samski, s tistimi, s katerimi se bodo poročili kasneje, vendar vsak samo z eno ...

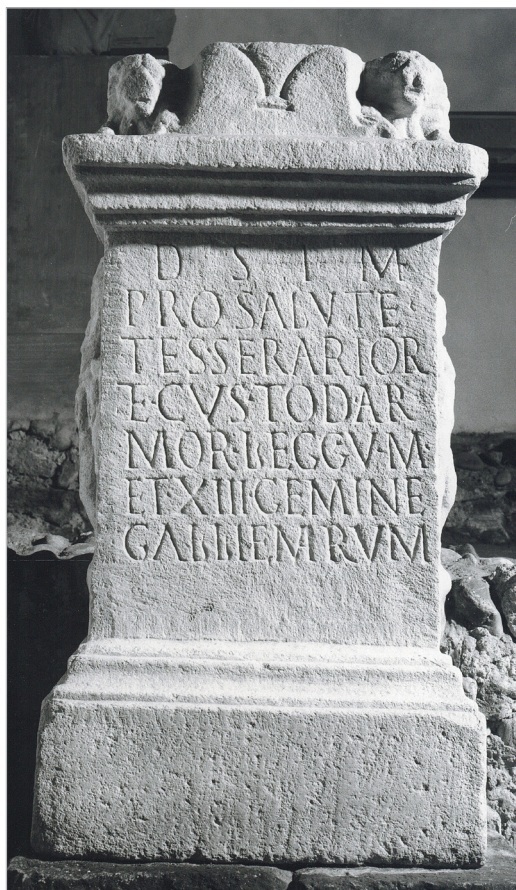
Na manjkajočem začetnem delu je bila navedena titulatura cesarja, ki je izdal odlok (*constitutio*) o podelitvi državljanskih in drugih pravic, nato pa imena vojaških enot, katerih pripadnikom so bili istočasno podeljeni ti privilegiji. V prvi ohranjeni vrstici je del imena neke vojaške pomožne enote, ki so jo sestavljali veterani – vojaki, ki so imeli za sabo že več kot 25 let službe. V drugi vrstici je ohranjen del imena namestnika province Zgornje Mezije Julija Kandida, ki je to funkcijo opravljal okvirno v letih 96–100. V tretji vrstici je ohranjen del običajne formule z omembo častnega odpusta (*honesta missio*), v četrti podelitev rimskega državljanstva (*civitas*), v zadnji pa del obrazca o podelitvi pravice do sklenitve polnopravne zakonske zveze (*conubium*). V besedilu, ki je sledilo spodaj, so bili navedeni še: datacija z

imeni konzulov, ime enote, v kateri je služboval prejemnik diplome, ime njenega poveljnika, osebno ime prejemnika diplome in njegov položaj v vojski, izjava, da je besedilo prepisano z bronaste plošče, pritrjene na zunanji steni neke javne zgradbe v Rimu, in imena sedmih prič, ki so potrjevale, da je prepis istoveten z besedilom izvirne cesarske konstitucije.

Med do sedaj znanimi in objavljenimi rimskimi diplomami ni nobene z enakim ali podobno urejenim besedilom, ki bi bila izdana na podlagi iste cesarjeve konstitucije (*constitutio principis*), zato temelji zgornja dopolnitev na besedilu drugih diplom iz približno istega obdobja in standardiziranih obrazcih, ki so se spreminjali šele skozi daljše časovno obdobje. Na število znakov v posameznih vrsticah lahko do določene mere sklepamo na podlagi ohranjenega besedila 4. in 5. vrstice in števila znakov manjkajočega vmesnega besedila, ki je bilo praviloma na vseh diplomah enako. Od črke I v ITATEM do črke N v TUNC v naslednji vrstici nastopa 40 znakov, kar je tudi neke vrste zgornja meja za število znakov v eni vrstici pri diplomah iz istega obdobja. To število verjetno tudi pri ostalih vrsticah ni bilo preseženo, zato so morali biti deli rekonstruiranega besedila 2. in 3. vrstice, kjer bi bilo sicer ok. 65–70 znakov, izpuščeni. Z izločitvijo delov besedila v 2. (*quinis et vicanis pluribusve*) in 3. vrstici (*quorum nomina subscripta sunt*) se omenjenemu številu znakov v obeh že zelo približamo.

Julij Kandid – njegovo celotno ime je bilo *Tiberius Iulius Candidus Marius Celsus* – je funkcijo cesarskega namestnika (*legatus Augusti pro praetore*) v Zgornji Meziji, to je na delih ozemlja današnje Srbije in Bolgarije, s katero je pridobil tudi vrhovno poveljstvo nad vsemi tam nameščenimi vojaškimi enotami, nastopil verjetno jeseni leta 96. V tej funkciji je ostal morda do leta 100, ko se omenja v isti funkciji že drug namestnik Gaj Cilnij Prokul (*Gaius Cilnius Proculus*). Julij Kandid je dvakrat opravljal konzulat, prvič pod cesarjem Domicijanom leta 86 in ponovno pod Trajanom kot eponimni konzul (po njih so imenovali posamezna leta) za leto 105. Prejemnik diplome, ki je najverjetneje sodeloval tudi v dačanskih vojnah pod Domicijanom, je bil tako odpuščen med namestništvom Julija Kandida v Spodnji Meziji, morda še za časa kratke vladavine cesarja Nerve (96–98) ali že v času Trajana, ki je Petoviono povzdignil v kolonijo in v njej naselil koloniste iz Italije in vojaške veterane. Med njimi je morda prišel s prvim valom kolonistov tudi prejemnik te diplome. Če bi bilo ohranjeno tudi njegovo ime ali ime enote, v kateri je služil, bi morda lahko sklepali tudi na njegovo poreklo in če je morda izviral prav iz tega prostora.

Zanimivo bi bilo izvedeti tudi, kdaj je bil prejemnik diplome rekrutiran. Morda se je to zgodilo ravno v prelomnem letu 69, ko so se v Petovionii sestali vojaški poveljniki panonskih legij. Kot podrobno opisuje Tacit, so ti enotno podprli Vespazijana in se na pobudo poveljnika 7. Galbove legije (*legio VII Galbiana*) iz Karnunta – ime je dobila po cesarju, ki jo je rekrutiral leto poprej – Marka Antonija Prima, odločili za takojšnji vdor v Italijo. Hiter pohod in zavzetje nekaterih mest v Italiji, med njimi tudi bližnje Akvileje, se je obrestovalo in zaključilo z odločilnimi vojaškimi zmagami nad Vitelijevo vojsko pri Kremoni 24. oktobra in nekoliko pozneje pri Veroni. Tacitovo poročilo o omenjenem sestanku vojaških poveljnikov je hkrati prva omemba Petovione v pisnih virih.

SLIKA 10: Votivna ara Nepremagljivemu sončnemu bogu Mitri za zdravje vojakov Galijenove 5. Makedonske in 13. Dvojne legije (3. mitrej na Zgornjem Bregu; Foto: Tomaž Lauko).

D(eo) S(oli) i(nvicto) M(ithrae) / pro salute tesserarior(um) / et custod(um) ar/ mor(um) leg(ionum) V M(acedonicae) et XIII Gemin(ae) / Gallienarum.

Nepremagljivemu Sončnemu bogu Mitri za zdravje oficirjev, zadolženih za prenos povelij in nadzornikov orožja Galijenove 5. Makedonske in 13. Dvojne legije.

SLIKA 11: Odlomek opeke z žigom 13. Dvojne legije (PMPO inv. št. 842; Foto: Tomaž Lauko).

LEG XIII GE
Leg(ionis) XIII Ge(minae)

13. Dvojne legije.

SLIKA 12: Odlomek opeke z žigom 1. Pomožne legije, z vzdevkom vdana in zvesta (PMPO Al. 328; Foto: Tomaž Lauko).

LEG I A P F
Leg(ionis) I A(diutrix) p(iae) f(idelis)

1. Pomožne legije, vdane in zveste.

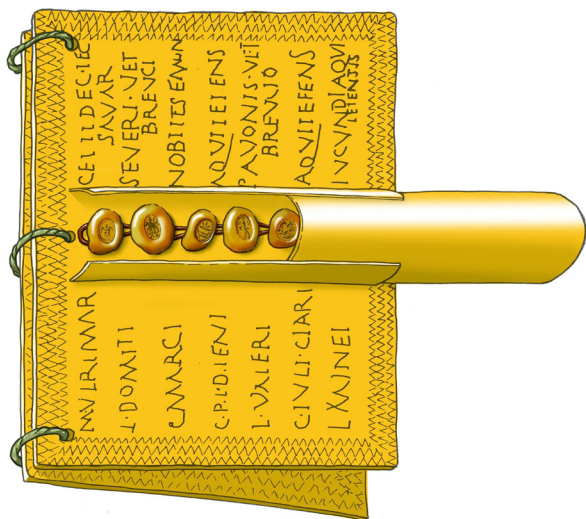

SLIKA 13: Prednja stranica sarkofaga staršev dveh poveljnikov pomožnih enot rimske vojske (PMPO RL 967; Foto: Tomaž Lauko)

---] / [P(ublius)] Aelius Marinus d[ec(urio) col(oniae) Poetov(ionensis)] / eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis) II Hispanorum et / P(ublius) Aelius Marcianus dec(urio) col(oniae) eiusdem / eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis) I Germanorum / parentibus pientissimis.

... Pubil Elij Marin, dekurion kolonije Petovione, odlikovan s konjem, načelnik 2. kohorte Hispancev in Publij Elij Marijan, dekurion iste kolonije, odlikovan s konjem, načelnik 1. kohorte Germanov, najboljšim staršem.

Kaj so rimske vojaške diplome?

SLIKA 14: Rekonstrukcija rimske vojaške diplome (Tamara Korošec, ZRC SAZU Inštitut za arheologijo).

Vojaška diploma (ang. military diploma, nem. Militärdiplome) je moderno poimenovanje za dve z žico povezani bronasti plošči (v neke vrste diptih) z dvakratnim (zunaj – *extrinsecus* in znotraj – *intus*) prepisom cesarskega dekreta oz. konstitucije (*constituo principis*) o podelitvi privilegijev določenim pripadnikom rimske vojske ob odpustu. Prejemnik diplome je z njo lahko dokazal, da je na podlagi častnega odpusta (*honesta missio*) prejel rimsko državljanstvo (*civitas Romana*) in pravico do polnopravne zakonske zveze (*conubium*). Ta dva privilegija sta posameznikom brez državljanstva, njihovim ženam in potomcem omogočila vzpon po družbeni lestvici.

Izvirne cesarske konstitucije, na podlagi katerih so bili podeljevani omenjeni privilegiji, so v Rimu zapisali na bronaste plošče in jih pritrdili na zid ene od javnih zgradb. To mesto je bilo potem na kopijah tudi navedeno z obrazcem »prepisano in overjeno z bronaste plošče, ki je pritrjena v Rimu

na steno ...» Od ok. leta 90 naprej je bil za namen uporabljen nek zid za Avgustovim templjem v smeri proti svetišču Minerve, kar so na diplomah zapisali takole: ... *in muro post templum Augusti ad Minervam*.

Diplome so po 25 ali več letih službovanja prejeli vojaki pomožnih konjeniških ali pehotnih enot (al in kohort), potem vojaki nekaterih posebnih vojaških formacij (numeri, veksilacije, pretorijanska garda, cesarska osebna straža) in pripadniki rimske mornarice (*classis*), nekateri med njimi le konubij, če so državljanstvo imeli že prej. Legijski vojaki so dobivali diplome le v izjemnih primerih, in sicer takrat, ko so bili v legije rekrutirani tudi posamezniki brez rimskega državljanstva. Po drugi strani so lahko pomožne enote sestavljali tudi rimski državljani, kar je bilo potem razvidno iz njenega imena (npr. *cohors ... civium Romanorum*). Na diplomi je v takih primerih pisalo, da se državljanstvo podeli le tistim, ki ga do takrat še niso imeli. V večini primerov so bili podeljeni privilegiji več enotam hkrati, zato lahko na diplomah najdemo tudi do dvajset ali več različnih vojaških enot.

Diplome so izdelovali za vsakega vojaka posebej (*ad personam*) izključno v centralnem uradu v Rimu, zato so bile po obliki zelo enotne, posebej tiste izdane na podlagi iste cesarske konstitucije. Njihovo besedilo se je razlikovalo praviloma le v tistih podatkih, ki so zadevali posameznika, pri njegovem imenu, vojaški šarži, imenu njegove enote in poveljnika, ki so bili zapisani za osnovnim besedilom konstitucije in pred datacijo z imeni konzulov. Obe plošči z obojestransko vklesanim besedilom sta bili na koncu speti z žico in zapečateni, žig pa je bil zaščiten s posebno na hrbtno stran druge plošče nalotano kapsulo. Na tej strani so bila z obeh strani kapsule zapisana imena sedmih prič, ki so bila ponovljena tudi na koncu glavnega besedila na sprednji strani, namenjeni branju in (do sredine 2. st.) na koncu besedila na notranji strani obeh plošč. Priče, ki so od Vespazijana naprej od države za to prejele poseben privilegij, so potrjevale istovetnost z besedilom na izvirniku v Rimu. Ko je bila diploma enkrat zapečateni, je za branje ni bilo treba ponovno odpirati in uničiti žigov, saj je bilo celotno besedilo konstitucije dostopno na zunanjih straneh.

Od sredine 1. st., ko so v dobi cesarja Klavdija začeli izdajati diplome, do obdobja tetrarhije, ko so posamezne še vedno izdajali, naj bi bilo izdanih ok. 300.000 diplom. Danes jih poznamo čez 1000 in čez 420 cesarskih konstitucij. Diploma, najdena na Ptuj, je prvi primer z današnjega slovenskega ozemlja.

SLIKA 15: Ličnica rimske čelade
(PMPO; Foto: Boris Farič).

SLIKA 16: Okrasna nožnica meča
(PMPO; Foto: Boris Farič).

Tacitovo poročilo o posvetu poveljnikov panonskih legij avgusta 69 v Petovioni (Zgodovina, 3. knj., pogl. 1–3)

1 Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Poetovionem in hiberna tertiae decimae legionis convenerant. Illic agitavere placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire comminus et certare pro Italia constantius foret. quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum, et quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. sed insessis interim Alpibus venturum cum copiis Orientis Mucianum; superesse Vespasiano mare, classis, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora novas viris adfore, ex praesentibus nihil perituum.

1 Poveljniki flavijske stranke so snovali pohod z več sreče in z večjimi upi. Zbrali so se v Petovioni, v zimskem taboru 13. legije. Tam so razpravljali, če naj zavarujejo Panonske Alpe (Julijske Alpe in Kras), dokler se s hrbta ne zberejo vse sile, ali naj odrinejo naprej in se takoj spoprimejo za Italijo. Tisti, ki se jim je zdelo bolje počakati na dodatne sile in zavlačevati z vojno, so poudarjali moč in ugled germanskih legij in da je z Vitelijem ravnokar prispela udarna sila britanske vojske; sami nimajo enakega števila legij, bile pa so pred kratkim tudi premagane; čeprav vojaki govorijo drzno, je pogum pri poražencih manjši. Če pa medtem zasedejo Alpe, bo z vzhodnimi četami prispel Mucijan; Vespazijanu ostaja morje, ladjevje, podpora provinc, s čimer bi lahko začel tudi novo vojno. Tako se jim bodo ob odrešilnem odlogu pridružile nove sile, izgubili pa ne bodo ničesar, kar že imajo.

[2] *Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit. Plus socordiae quam fiduciae accessisse victoribus; neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse.*

Circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos aut valetudinibus fessos: sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli; nec procul Germaniam, unde vires; Britanniam freto dirimi, iuxta Gallias Hispaniasque, utrimque viros equos tributa, ipsamque Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint, duas classis vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? Quid tractum in aestatem aliam bellum? Unde interim pecuniam et commeatus? Quin potius eo ipso uterentur quod Pannonicae legiones deceptae magis quam victae resurgere in ultionem properent, Moesici exercitus integras viris attulerint. Si numerus militum potius quam legionum putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum; et profuisse disciplinae ipsum pudorem: equites vero ne tum quidem victos, sed quamquam rebus adversis disiectam Vitellii aciem. Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sedecim alarum coniuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos proeliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae cohortes sufficient. Iam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis. Iuvabit sequi et vestigiis vincentis insistere.'

2 Na to je Antonij Prim – najostrejši ščuvalec k vojni – povedal, da bo hitenje koristilo njim, za Vitelija pa bo pogubno:

»Zmagovalci so zdaj razpuščeni in manj zanesljivi, niso kje v bližini ali v taboru, pač pa blodijo po vseh mestih Italije in gostiteljem povzročajo strah. Kolikor bolj so bili prej drzni, toliko bolj jih sedaj izčrpavajo še neizkušani užitki. Utrujeni so od cirkusa, gledališč, mestnega ugodja, izčrpani od bolezni; če pa se jim bo dal čas, si bodo z načrtovanjem vojne povrnili moči. Germanija, od koder črpajo moč, ni daleč; Britanijo ločuje le ožina; Galija in Španija sta blizu: z obeh strani ljudje, konji in davki; a tudi sama Italija in bogastva Rima. Če bi želeli napasti, imajo na voljo dve ladjevji, Ilirsko morje pa je brez varstva. Kaj bodo potem koristile gorske zapore? Kaj bo prinesla prestavitev vojne v naslednje poletje? Od kod medtem denar in zaloge? Namesto tega izkoristimo raje to, da si panonske legije, ki so prej utrpele poraz, želijo maščevanja in da bodo čete iz Mezije prispevale svojo celotno moč. Če štejemo vojake in ne legij, vidimo, da je na naši strani večja moč in nič razpuščenosti; sramota poraza (pri Bedriaku) je koristila naši disciplini. Še več, konjenica takrat sploh ni bila premagana, pač pa je prebila

Vitelijevo bojno vrsto. Tistega dne sta dve konjeniški ali iz Panonije in Mezije prebili sovražnikovo vojsko: zdaj jih imamo združenih šestnajst, zmagale bodo že s samo silo, s truščem in oblakom prahu, ki ga povzročajo, v beg bodo pognale konjenike in konje tistih, ki so pozabili na boj. Če me kdo ne ustavi, bom jaz, ki tako svetujem, to tudi storil. Vi, katerim je usoda naklonjena, zadržite legije, če želite: zame bodo dovolj lahko oborožene kohorte. Kmalu boste slišali, da je Italija odprta in da je zlomljena Vitelijeva moč. Prijetno bo slediti in stopati po stopinjah zmagovalca.«

[3] *Haec ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit ut cautos quoque ac providos permoveret, vulgus et ceteri unum virum ducemque, spreta aliorum segnitia, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim contione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistulis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gravior militibus erat culpae vel gloriae socius.*

3 Te in take reči je z leskom v očeh in z močnim glasom, da bi ga bilo slišati dlje – tudi centurioni in nekateri navadni vojaki so se namreč pomešali na posvet –, govoril tako, da bi ganil tudi še negotove in bolj previdne, da bi ga navadni vojaki in drugi hvalili kot edinega moža in edinega poveljnika in da bi prezirali obotavljivost drugih. Tako naklonjenost si je pridobil takoj na tem zboru, kjer pa, potem ko je prebral Vespazijanovo pismo, ni govoril nejasno kot drugi, da si ne bi tega pozneje razlagali, kot bi komu ustrezalo. Videti je bilo, da se je odkrito pridružil Vespazijanovi stvari, s tem je pri vojakih pridobil večjo veljavo in jim bil bližje v krivdi ali slavi ...

SLIKA 17: Častni napis Marku Valeriju Maksimijanu iz Diane Veteranov (Zana, Alžirija; Vir: Wikipedia)

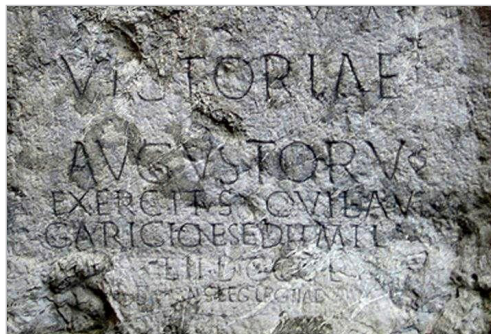
M(arco) Valerio Maximiano M(arci) Valeri Maximiani quinq(uennalis) s[ac(er)dotalis]] / f(ilio) pont(ifici) col(oniae) Poetovionens(ium) equo p(ublico) praef(ecto) coh(ortis) I Thrac(um) trib(uno) coh(ortis) I (H) am(iorum) / civium R(omanorum) praep(osito) orae gentium Ponti Polemoniani don(is) don(ato) bel(lo) Phart(ico)(!) allecto ab Imp(eratore) M(arco) Antonino Aug(usto) et misso in procinctu / Germanic(ae)

exped(itionis) ad deducend(a) per Danuvium quae in annonam Panno(niae) / utriusq(ue) exercit(uum) denavigarent praepos(ito) vexillation(um) clas(sium) praetor(iarum) / Misenatis item Ravennatis item clas(sis) Brittanicae item equit(um) Afror(um) et Mauror(um) / elector(um) ad curam explorationis Pannoniae praef(ecto) al(ae) I Aravacor(um) in procinc(tu) Germanico ab Imp(eratore) Antonino Aug(usto) coram laudato et equo et phaleris / et armis donato quod manu sua ducem Naristarum Valaonem / interemisset et in eade(m) ala quartae militiae honor(em) adepto praef(ecto) al(ae) / contar(iorum) don(is) don(ato) bello Ger(manico) Sar(matico) praep(osito) equitib(us) gent(ium) Marcomannor(um) Narist(arum) / Quador(um) ad vindictam Orientalis motus pergentium honor(e) centenariae dignitatis aucto salario adeptus procurationem Moesiae inferioris / eodem in tempore praeposito vexillationibus et at(!) detrahen(dam) Briseorum latronum manum in confinio Macedon(iae) et Thrac(iae) / ab imp(eratore) misso proc(uratori) Moesiae super(ioris) proc(uratori) prov(inciae) Daciae Porolis/sensis a sacratissimis imp(eratoribus) in amplissimum ordinem inter prae(torios) allecto et mox leg(ato) leg(ionis) I adiut(ricis) item leg(ato) leg(ionis) Ü adiu(tricis) praep(osito) vexil(lationum) / Leugaricione hiemantium item leg(ato) leg(ionis) / V Mac(edonicae) item leg(ato) leg(ionis) I Italic(ae) item leg(ato) leg(ionis) / XIII gem(inae) item leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [[[leg(ionis) II Aug(ustae)]]] don(is) don(ato) a nobilissimo / [[[principe M(arco) Aurelio Commodo Aug(usto)]]] expeditione secunda Ger(manica) / splendidissimus ordo Dian[ensium veteran(orum)] aere conlato.

Prevod:

Marku Valeriju Maksimijanu, sinu cenzorja in svečenika Marka Valerija Maksimijana, svečeniku kolonije Petovioncev, rimskemu vitezu, prefektu 1. kohorte Tračanov, tribunu 1. kohorte Hamijcev, rimskih državljanov, načelniku obalnih področij ljudstev Ponta Polemonijaka, odlikovanemu v vojni proti Partom, ki ga je izbral cesar Mark Antonin Avgust in poslal, da med pohodom proti Germanom po Donavi dostavi živež vojskam obeh Panonij, načelniku oddelkov pretorijanskega, mizenskega in ravenškega ladjevja in prav tako britanskega ladjevja, prav tako afriških in maverskih konjenikov, izbranih za izvidniške naloge v Panoniji, prefektu

1. ale Aravakov, ki ga je na pohodu proti Germanom cesar Antonin Avgust javno pohvalil in odlikoval s konjem, falerami in orožjem, ker je lastnoročno ubil vodjo Naristov Valaona, ki je v isti ali dosegel časti četrte vojaške službe, prefektu ale kopjanikov, odlikovanemu v vojni proti Germanom in Sarmatom, načelniku konjenice s častmi centenarijskega ranga ljudstev Markomanov, Naristov in Kvadov, ki so bili poslani, da zadušijo upor na Vzhodu, ki je ob povečanem plačilu dosegel prokuratorstvo v Spodnji Meziji, istočasno načelniku veksilacij, ki jih je poslal cesar, da premagajo tolpo brisejskih roparjev na meji med Makedonijo in Trakijo, prokuratorju province Porolisenske Dakije, ki sta ga najodličnejša imperatorja povzdignila v senatorski stan med može pretorskega ranga, kmalu zatem legatu 1. Pomožne legije, prav tako legatu 2. Pomožne legije, načelniku veksilacij, ki so prezimile v Levgaricioni, legatu 5. Makedonske legije, legatu 1. Italske legije, legatu 13. Dvojne legije, cesarskemu legatu [3. Avgustove legije] s propretorskimi pooblastili, ki ga je odlikoval najplemenitejši vladar Mark Avrelij Komod Avgust v drugi odpravi proti Germanom, (je dal postaviti) najodličnejši mestni svet Diane Veteranov z zbranim denarjem.

SLIKA 18: Votivni napis boginji Zmage v Levgaricioni (Trenčín na Slovaškem), ki ga je dal vklesati Mark Valerij Maksimijan iz Petovione (Vir: Wikipedia).

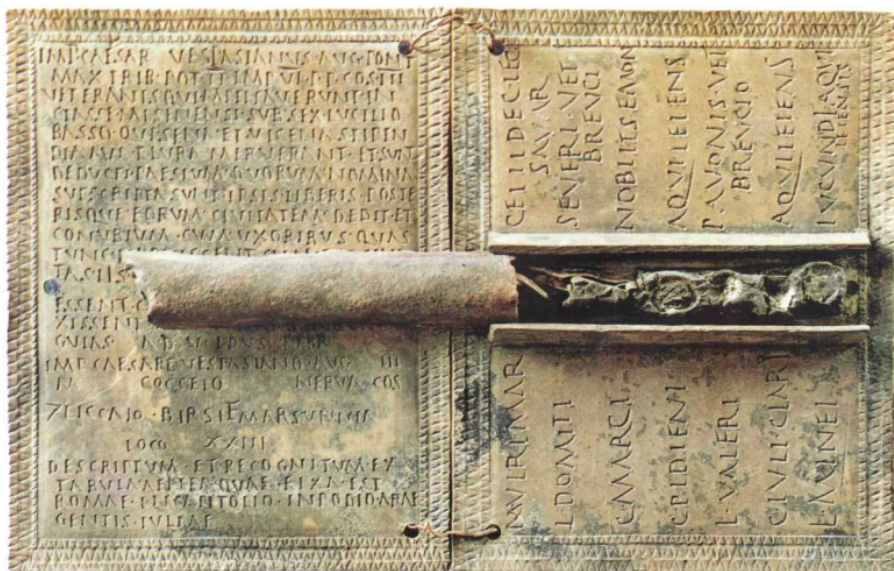
Victoriae / Augustoru(m) / exercitus qui Lau-/garicione sedit, mil(ites) / l(egionis) II DCCCLV. / [M. Valerius Maxim]ian(u)s leg(atus) leg(ionis) II Ad(iutricis) cur(avit) f(aciendum).

Viktoriji (obeh) cesarjev, vojska, ki je taborila v Levgaricioni, 855 vojakov 2. legije. Mark Valerij Maksimijan, legat 2. Pomožne legije, je poskrbel za izvedbo.

Vojaška diploma iz korita reke Save pri kraju Slavonski Šamac

SLIKA 19: Notranja stran vojaške diplome iz korita reke Save pri Slavonskem Šamcu (po: J. Miškov, Rimska vojnička diploma iz Slavonskog Broda, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 30-31, 1997-1998, 83-101, slika 2)

SLIKA 20: Zunanja stran vojaške diplome iz korita reke Save pri Slavonskem Šamcu (po: J. Mišktiv, Rimska vojnička diploma iz Slavonskog Broda, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 30-31, 1997-1998, 83-101, slika 3)

Prepis besedila diplome z dopolnitvami:

Tabella I (intus):

Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus), pont(ifex) max(imus), | tr(ibunicia) pot(estate) II, imp(erator) VI, p(ater) p(atriciae), co(n)s(ul) III, | veteranis, qui militaverunt in classe | Misenensi sub Sex(to) Lucilio Basso, qui | sena et vicena stipendia aut plura | meruerant, et sunt deducti Pae-stum, | quorum nomina subscripta sunt: ip|sis liberis posterisque eorum civi|tatem dedit et conubium cum uxo|ribus, quas tunc habuissent, cum est | civitas iis data, aut, siqui caelibes | essent (c)um iis quas postea du-

Tabella II (intus):

*xissent dum taxat singuli sin|gulas. A(nte) d(iem) V idus Febr(uarias),
| imp(eratore) Caesare Vespasiano Aug(usto) III, | M(arco) Cocceio
Nerva co(n)s(ulibus). | (centurioni) Liccaius Birsi f(ilio) Marsunnia, |
loco XXIII. | Descriptum et recognitum ex tabula | aenea, quae fixa est
Romae in Capito(lia) | in podio arae gentis Iuliae.*

Tabella I (extrinsecus):

*M(arci) viri Marcelli dec(urionis?) leg(ionis?) | Savar(iensis) | L(ucii)
Domiti(i) Severi vet(erani) | Breuci | C(ai) M(arci) Nobilis Emon(ensis) |
C(ai) Pidieni Aquileiens(is) | L(ucii) Valerii Pavonis vet(erani) | Breucio
| C(ai) Iuli(i) Clari Aquileiens(is) | L(ucii) Minei Iucundi Aqu- | leiensis.*

Tabella II (extrinsecus):

*Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus), pont(ifex) | max(imus),
trib(unicia) pot(estate) II, imp(erator) VI, p(ater) p(atriciae), co(n)
s(ul) III, | veteranis qui militaverunt in | classe Misenensi sub Sex(to)
Lucilio | Basso, qui sena et vicena stipen-|dia aut plura meruerant, et
sunt | deducti Paestum, quorum nomina | subscripta sunt: ipsis liberis
poste|risque eorum civitatem dedit et | conubium cum uxoribus, quas
| tunc habuissent, cum est civi | tas iis data, aut, siqui caelibes | essent
cum iis quas postea du|xissent dum taxat singuli sin|gulas. A(nte) d(iem)
V idus Febr(uarias), | imp(eratore) Caesare Vespasiano Aug(usto) III, |
M(arco) Cocceio Nerva co(n)s(ulibus). | (centurioni) Liccaius Birsi f(ilio)
Marsunnia | loco XXIII. | Descriptum et recognitum ex | tabula aenea,
quae fixa est | Romae in Capito(lia) | in podio arae | gentis Iuliae.*

Datacija: 9. 2. 71.

Prevod:

Plošča I (znotraj)

Imperator Cezar Vespazijan Avgust, najvišji svečenik, z drugo tribunsko oblastjo, 6. imperator, oče domovine, 3. konzul, veteranom, ki so služili v mizenskem ladjevju pod poveljstvom Seksta Lucilija Basa, ki so opravili 26 ali več let vojaške službe in so bili naseljeni v Pestumu, katerih imena so zapisna spodaj: njim samim, njihovim otrokom in potomcem je podelil državljanstvo in pravico do sklenitve polnopravne zakonske zveze (*conubium*) z ženami, ki so jih imeli takrat, ko jim je bilo državljanstvo podeljeno, ali če so bili samski, s tistimi, s katerimi se bodo poročili kasneje,

Plošča II znotraj:

vendar vsak samo z eno. Na peti dan pred februarskimi Idami (9. februarja), v letu, ko sta bila konzula imperator Cezar Vepazijan Avgust tretjič in Mark Kokcej Nerva. Stotniku Likaju, Birsovu sinu, iz Marsunije, iz kraja 23. Prepisano in preverjeno z bronaste plošče, ki je pritrjena v Rimu na Kapitolu v temeljih are Julijevega rodu.

Plošča I (zunaj):

Marka Marcela, dekuriona legije, iz Savarije; Lucija Domicija Severa, veterana, Brevka; Gaja Marcija Nobilisa iz Emone; Gaja Pideni iz Akvileje; Lucija Valerija Pavona, veterana, Brevka; Gaja Julija iz Akvileje; Lucija Mineja Jukunda iz Akvileje.

Plošča II (zunaj):

Imperator Cezar Vespazijan Avgust, najvišji svečenik, z drugo tribunsko oblastjo, 6. imperator, oče domovine, 3. konzul, veteranom, ki so služili v mizenskem ladjevju pod poveljstvom Seksta Lucilija Basa, ki so opravili 26 ali več let vojaške službe in so bili naseljeni v Pestumu, katerih imena so zapisna spodaj: njim samim, njihovim otrokom in potomcem je podelil državljanstvo in pravico do sklenitve polnopravne zakonske zveze

(*conubium*) z ženami, ki so jih imeli takrat, ko jim je bilo državljanstvo podeljeno, ali če so bili samski, s tistimi, s katerimi se bodo poročili kasneje, vendar vsak samo z eno. Na peti dan pred februarскими Idami (9. februarja), v letu, ko sta bila konzula imperator Cezar Vepazijan Avgust tretjič in Mark Kokcej Nerva. Stotniku Likaju, Birsovemu sinu, iz Marsunije, iz kraja 23. Prepisano in preverjeno z bronaste plošče, ki je pritrjena v Rimu na Kapitolu v temeljih are Julijevega rodu.

Datacija: 9. 2. 71.

Das römische Militärdiplom von Vičava in Ptuj (*Poetovio*)

Bei Schutzgrabungen des Zentrums für Präventive Archäologie des slowenischen Denkmalamtes (ZVKDS CPA) wurde im Jahr 2011 im Bereich der ehemaligen Kaserne auf dem Gebiet Vičava in Ptuj, in unmittelbarer Nähe des mutmaßlichen Forums der römischen Kolonie *Poetovio*, in Schichten vom Ende des 1. bis zur Mitte des 2. Jahrhunderts (Phase 3, SE 1259), ein kleines Stück einer Bronzetafel mit den Überresten von fünf Inschriftzeilen gefunden, die darauf hinweisen, dass es sich um das Fragment eines römischen Militärdiploms handelt.

Die Platte hat eine unregelmäßige rhomboide Form und ist an allen vier Seiten abgebrochen. Aufgrund der stark angegriffenen Oberfläche sind die Buchstaben nur noch auf einer Seite erkennbar, während sie auf der anderen bestenfalls zu erahnen sind. Die Seite mit den erhaltenen Buchstaben repräsentiert entweder die Außenseite der ersten der beiden Tafeln, aus denen das Diplom bestand, oder die Innenseite der ersten oder der zweiten Tafel, da hier beide denselben Text aufwiesen. Eine genauere Positionsangabe des erhaltenen Textes hängt von der Länge des vorangehenden Textes mit dem Kaisertitel ab, der wahrscheinlich zwei oder drei Zeilen einnahm, und von der Namenslänge der angeführten Militär-Einheiten, die sich jetzt nicht genau bestimmen lässt.

Die maximale Breite des Tafelfragments beträgt 4,3 cm, die maximale Höhe 3,5 cm, die Dicke ca. 0,2 cm, das Gewicht 14 g. Die Höhe der Buchstaben variiert zwischen 0,4 und 0,5 cm.

Folgender Text kann gelesen und teilweise ergänzt werden:

]M VETERAN[
]VB IVLIO CAND[
]NESTA MISSI[
]ITATEM DED[
5]C HABVISSE[

[Imp. Caes(ar) --- / equitibus et peditibus qui militant in alis --- et cohortibus --- quae / apellantur --- et --- -u]m vetera[na et --- et quae sunt in / Moesia Superiore s]ub Iulio Cand[ido stipendiis / emeritis dimissis ho]nesta miss[i]one ipsis liberis / posterisque eorum civ[itatem ded[it et conubium / cum uxoribus quas tun]c habuisse[nt cum est / civitas iis data aut si qui caelibes essent cum / iis quas postea duxissent, dum taxat singuli / singulas. -----]

In Übersetzung lautet der ergänzte Text:

Imperator Cäsar ... hat den Reitern und Fußsoldaten, die in (Anzahl) Alen und (Anzahl) Kohorten mit der Bezeichnung ... und ... (Rufnamen) Veterana ... dienten, unter dem Kommando des Iulius Candidus, nach 25 oder mehr Jahren, die in Obermoesien stationiert und ehrenhaft entlassen wurden, deren Namen nachstehend angeführt sind, ihnen selbst, ihren Kindern und Nachkommen das römische Bürgerrecht verliehen und das Recht zur Eheschließung mit den Frauen, die sie damals hatten, oder wenn sie ledig waren, mit denen, die sie später heiraten, aber jeweils nur für eine Frau ...

Der fehlende Anfangsteil enthielt die Titulatur des Kaisers, der eine Konstitution (*Constitutio*) über die Gewährung des Bürgerrechts und anderer Privilegien herausgab, gefolgt von den Namen der Truppen, deren Mitglieder diese Privilegien gleichzeitig erhielten. In der ersten erhaltenen Zeile ist der Namensteil einer militärischen Auxiliareinheit vorhanden, die aus Veteranen bestand, d. h. aus solchen Soldaten, die mehr als 25 Jahre im Dienst gestanden hatten. Die Buchstaben in der zweiten Zeile enthalten den Namensrest des Statthalters der Provinz Obermoesien, Iulius Candidus, der diese Funktion ungefähr in den Jahren 96 bis 100 innehatte. Die dritte Zeile enthält einen Teil der üblichen Formel mit der Erwähnung der ehrenhaften Entlassung (*honesta missio*), die vierte die Verleihung des römischen Bürgerrechts (*civitas Romana*) und die letzte Zeile einen Teil des Formulars über die Gewährung des Heiratsrechtes (*conubium*). Nachfolgend standen dann noch das Datum mit Angabe der amtierenden Konsuln, die Namen der Einheit, in welcher der Empfänger des Diploms gedient hatte, die Namen seines Kommandanten, der Personennamen des Empfängers und dessen Rangstellung beim Militär sowie

eine Erklärung, dass der Text von der Bronzetafel an der Außenwand eines öffentlichen Gebäudes in Rom kopiert worden war und die Namen von sieben Zeugen, die bestätigten, dass diese Abschrift mit dem Text der ursprünglichen kaiserlichen Konstitution identisch war.

Es ist (bisher) kein römisches Militärdiplom mit gleichem oder ähnlich angeordnetem Text bekannt, der auf genau diese kaiserliche Konstitution zurückgeht. Daher beruht die obige Textergänzung des Diploms auf ungefähr zeitgleichen Texten und standardisierten Formeln, die sich nur über einen längeren Zeitraum hin verändert haben. Die Anzahl der Zeichen in jeder Zeile lässt sich bis zu einem gewissen Grad aus dem erhaltenen Text der vierten und fünften Zeile und der Anzahl der Zeichen des fehlenden Zwischentextes ableiten, der in allen Diplomen im Allgemeinen gleich war. Vom Buchstaben I in ITATEM bis zum Buchstaben N in TUNC in der nächsten Zeile sind es 40 Zeichen. Damit ergibt sich eine Art Obergrenze für die Anzahl der Zeichen pro Zeile für Diplome desselben Zeitraums. Diese Zahl wurde wahrscheinlich auch in den anderen Zeilen nicht überschritten – es müssen also Teile des oben rekonstruierten Textes der Zeilen 2 und 3 weggelassen worden sein, sonst würden diese nämlich 65 bis 70 Buchstaben erfordern. Durch die Eliminierung von Textteilen in der zweiten (*quinis et vicens pluribusve*) und dritten Zeile (*quorum nomina subscripta sunt*) kommt man der genannten Zeichenanzahl bereits sehr nahe.

Iulius Candidus - sein voller Name lautete Tiberius Iulius Candidus Marius Celsus – ist in der Funktion des kaiserlichen Stellvertreters (*legatus Augusti pro praetore*) in Ober-Moesien, wodurch er auch das Oberkommando über das gesamte, dort stationierte Militär hatte, seit Herbst 96 bezeugt. Möglicherweise blieb er auf diesem Posten bis 100, als ein weiterer Stellvertreter, Gaius Cilnius Proculus, genannt wird. Zweimal hatte er auch das Konsulat in Rom inne, zuerst unter Kaiser Domitian 86 und erneut unter Trajan als Konsul für 105. Der Empfänger des Diploms, der höchstwahrscheinlich auch an den Daker-Kriegen unter Domitian teilgenommen hatte, wurde während seiner Statthalterschaft in Ober-Moesien entlassen, vielleicht noch während der kurzen Regierungszeit von Kaiser Nerva (96-98) oder bereits unter Trajan, der Poetovio zur Kolonie erhob und Kolonisten aus Italien und Militär veteranen dort

angesiedelt hatte. Auch der Empfänger des Diploms könnte zur ersten Welle der Kolonisten gehört haben. Wäre sein Name oder der Name der Einheit, in der er diente, erhalten geblieben, dann hätte man vielleicht auf seine Herkunft schließen können.

- Eck, Werner, Die Ausstellung von Bürgerrechtskonstitutionen. Ein Blick in den Arbeitsalltag des römischen Kaisers. V: *Amministrare un impero. Roma e le sue province*. A cura di A. Baroni. Trento: Università degli Studi di Trento, 2007, 89–108.
- Eck, Werner, Pangerl, Andreas, Verdienste um Kaiser und Reich? Zu Einem Diplom aus der Regierungszeit Nervas mit dem Statthalter Iulius C[andidus Marius Celsus]. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 177, 2011, 259–262.
- Gojkovič Vomer, Mojca, *Tretji petovionski mitrej / Third Mithraeum in Poetovio*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2014.
- Goldsworthy, Adrian Keith, *The complete Roman army*. London: Thames & Hudson, 2003.
- Haynes, Ian, *Blood of the Provinces: The Roman Auxilia and the Making of Provincial Society from Augustus to the Severans*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Horvat, Jana, Lovenjak, Milan, Dolenc Vičič, Andreja, Lubšina-Tušek, Marija, Tomanič-Jevremov, Marjana, Šubic, Zorka. Poetovio. Development and Topography. V: *The autonomous towns of Noricum and Pannonia, Pannonia I / Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien, Pannonia I*. Ed. by / Hrsg. v. M. Šašel Kos, P. Scherrer. Situla 41. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2003, 153–189.
- Horvat, Jana, Nestorović, Aleksandra, *Osrčje Petovione. Ptuj v rimski dobi*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2020 (v tisku).
- Istenič, Janka, *Roman military equipment from the river Ljubjanica. Typology, chronology and technology = Rimska vojaška oprema iz reke Ljubjanice. Arheološke in naravoslovne raziskave*. Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae 43. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019.
- Janežič, Maja, Lazar, Evgen, *Rimska vojaška oprema iz središča Petovione / Roman military equipment from the town centre of Poetovio*. V: *Evidence of the Roman army in Slovenia = Sledovi rimske vojske na Slovenstem*. Uredniki / editors J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat. Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae 41. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015, 257–268.

- Lovenjak, Milan, *Žigi na rimskih opekah s Ptuja / Stempel auf römischen Ziegeln aus Poetovio*. V: Rimljani. steklo, glina, kamen [katalog razstav] = Die Römer. Glas, Ton, Stein. [Ausstellungskatalog]. Uredila / Redaktion Irena Lazar. Celje: Pokrajinski muzej Maribor, Pokrajinski muzej Ptuj, Pokrajinski muzej Celje, 2004, 103–107.
- Matei-Popescu, Florian, The Auxiliary Units from Moesia Superior in Domitian's Time and the Problem of CIL XVI 41. *Ephemeris Napocensis* 16–17, 2006–2007, 31–48.
- Matei-Popescu, Florian, Zwei Militärdiplome hadrianischer Zeit [Anhang: Ein neues Fragment mit dem Statthalter Iulius Candidus]. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 190, 2014, 297–304.
- Matei-Popescu, Florian, Țentea, Ovidiu, *Auxilia Moesiae Superioris*. The centre for Roman military Studies 9. Cluj-Napoca: Mega Publishing House, 2018.
- Miškiv, Jesenka, Rimska vojnička diploma iz Slavonskog Broda. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 30–31, 1997–1998, 83–101.
- Saddington, Dennis Bain, The Study of the Auxilia Forces of the Roman empire: A Retrospect and a Prospect. V: *Entre archéologie et épigraphie. Nouvelles perspectives sur l'armée romaine*. F. Bertholet, C. Schmidt Heidenreich (éds.). Bern & al.: Peter Lang AG, 2013, 3–14.
- Speidel, Michael Alexander, The Roman Army. V: *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*. Ed. by C. Bruun in J. Edmondson. New York: Oxford University Press, 2014, 319–344.
- Šašel, Jaroslav, Avgust 69. Vojaški puč v Poetovionu. *Kronika* 27, 1979, 1–7.
- Šašel, Jaroslav, Začetki Poetovione in nekaj strani iz njene zgodovine v starem veku. *Kronika* 28, 1980, 157–161.
- Tušek, Ivan, *Rimska vojska v republiki in cesarstvu ter rimski vojaški nagrobniki iz Petovione*. Ptuj: Zgodovinsko društvo »Poetovio 69«, 2019.
- Weiß, Peter, Statthalter und Konsulndaten in neuen Militärdiplomen. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 171, 2009, 231–252.

PROGRAMSKA SKUPINA
RESEARCH TEAM
SLOVENSKA ZGODOVINA
SLOVENE HISTORY

FILOZOFSKA FAKULTETA
FACULTY OF ARTS **ODDELEK ZA ZGODOVINO**
DEPARTEMENT OF HISTOY

POKRAJINSKI
M U Z E J
P T U J
O R M O Ž

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA